

LUND UNIVERSITY

Bougainvillea

Dunér, David

Published in:
Svenska Linnésällskapets årsskrift

2020

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Dunér, D. (2020). Bougainvillea. *Svenska Linnésällskapets årsskrift, 2020*, 105-109.

Total number of authors:
1

Creative Commons License:
Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

BOUGAINVILLEA. En vanlig prydnads- och trädgårdsväxt spridd över världen är trillingblomssläktet *Bougainvillea* Comm. ex Juss. uppkallad efter den franske upptäcktsresande Louis-Antoine de Bougainville. Den vedartade klätterväxten med ursprung i Sydamerika har karakteristiska tre tunna, färgade, ofta röd-violetta högblad kring den vita blomman. Den upptäcktes i Brasilien av den franske botanisten Philibert Commerson under Bougainvilles världsomsegling på 1760-talet. Antoine Laurent de Jussieu beskriver senare arten första gången i tryck i *Genera plantarum* (1789). En bild av växten, publicerad i Jean Baptiste Antoine Pierre Monnet de Lamarcks *Tableau encyclopédique et methodique botanique* (1793), låg till grund för Carl Ludwig Willdenows namngivande av arten *Bougainvillea spectabilis* i dennes bearbetade fjärde upplaga av Linnés *Species plantarum*, andra bandet från 1799 (se H. Walter Lack, "The discovery, naming and typification of *Bougainvillea spectabilis* (Nyctaginaceae)", i *Willdenowia* 42:1, 2012).

Under den vidare resan genom Magellans sund observerade Commerson 1767 också en ny delfinart, Commersons delfin, *Cephalorhynchus commersonii*. Tidigare hade han stått i kontakt med Linné och bistått denne med insamling av fiskar från Medelhavet för Lovisa Ulrikas naturaliesamling. Ett år efter Commersons besök i Rio de Janeiro kom även Linnélärjungen Daniel Solander tillsammans med Joseph Banks att botanisera kring den brasilianska staden i november-december 1768 under James Cooks världsomsegling med Endeavour. De fann samma växt, som expeditionens illustratör Sydney Parkinson tecknade av.

En av de märkligare detaljerna från resan handlar om Commersons assistent, Jeanne Baret, som medföljde expeditionen förklädd till man, då kvinnor inte var tillåtna ombord. Hon verkade som dennes hushållerska och vårdarinna, men assisterade honom också i hans vetenskapliga arbete. Inte osannolikt var hon med och samlade in de första exemplaren av *Bougainvillea* i Rio de Janeiro i juli 1767. Hennes verkliga identitet avslöjades först när expeditionen anlände till Tahiti i april 1768. Commerson och Baret klev senare av i Mauritius, för att företaga vidare naturalhistoriska studier på denna ö och på Madagaskar. Baret kvarstod vid Commersons sida till dennes död den 13 mars 1773, återvände till Frankrike troligen 1775 och fullbordade därmed som första kvinna ett varv kring jorden. Vid hemkomsten hade hon med sig Commersons samlingar bestående av 5 000 växter som överlämnades till botaniska trädgården i Paris. Commerson namngav en buske med vita blommor funnen på Madagaskar efter henne, *Baretia bonafidia* (numera en

art i släktet *Turraea*). En art har dock senare tillägnats henne, potatisväxten *Solanum baretiae*.

Bougainvilles reseskildring från den första franska världsomseglingen, originalet utgivet 1771, finns nu på svenska i översättning av Erik Carlquist, *Resa runt jorden med kungens fregatt La Boudeuse och förrådsfartyget L'Étoile åren 1766, 1767, 1768 och 1769* (Gidlunds, 2020). Denna märkliga resa kan ses mot bakgrund av sjuårskriget och Frankrikes strävan efter kolonial expansion. Expeditionen skulle kartlägga och utforska, utföra longitudmätningar och insamla växter, men också i hemlighet uppsöka nya territorier för koloniala anspråk. De två fartygen och dess besättning färdades över haven, siktade okända öar, steg i land, mötte människor, antecknade och seglade vidare. De reser i nationens och nyttans tjänst, som översättaren uttrycker det i ett efterord, ”men öppnar också nya horisonter för fantasin.” (409)

Bougainville, som tjänstgjorde i den franska flottan, hade en bakgrund som matematiker, hade försvarat en avhandling i matematik under d'Alembert och invalts i Royal Society. Med sin reseskildring eftersträvade han att ge en realistisk och konkret beskrivning, praktiskt användbar för havets folk, inte endast att roa och förströ hemmasittande, bekväma läsare. Det är i Encyclopedins anda, att genom konkreta studier av den materiella verkligheten utforska den omgivande världen med sina skiftande ting. Geografin, skriver Bougainville, är en vetenskap om fakta och inget man kan teoretisera kring hemma i sin studerkammare utan att det kan leda till ödesdigra misstag på sjöfararnas bekostnad. Man måste resa i verkligheten. Med på resan var förutom botanikern och läkaren Commerson även astronomen Pierre-Antoine Véron. Bougainvilles resa är en fantastisk skildring av européernas möte med för dem okända världar och folkslag, mötet mellan kulturer och de missförstånd och förutfattade meningar som ligger till grund för resenärernas tolkningar av det främmande. Särskilt expeditionens möte med det exotiska Söderhavet och dess invånare har gått till historien, och format Västerlandets syn på tahitierna som ädla vildar med fri sexualitet levandes ett behagligt liv under grönskande palmer. Bougainvilles skildring av den polynesiska övärlden inspirerade Denis Diderot till att i *Supplément au voyage de Bougainville* (1796) kontrastera den polynesiska uppfattningen om kärleks- och familjelivet med den västerländska.

Själva skildringen föregås av en historisk inledning där Bougainville kort redogör för tidigare jordenruntresor, av Ferdinand Magellan, Francis Drake och Samuel Wallis (som var den förste europé som besökte Tahiti). Dittills hade tretton resor runt jorden genomförts, men ingen av en fransman. Så

Bougainvillea spectabilis Willd. Kopparstick efter förlaga av Fossier i Lamarck, Tableau encyclopédique et methodique botanique II (1793). Lamarck placerar växten under Octandria, Monogynia, enligt Linnés sexualsystem.

Frankrikes heder och ära stod onekligen på spel. Färden gick ner mot Sydatlanten, fartygen ankrade i Montevideo vid Río de la Plata. Ett uppdrag var att överlämna Malvinerna (Falklandsöarna) till den spanska kronan. Malvinernas säregna natur skildras: ”det fanns inga skogar som erbjöd trygghet åt dem som avsåg att bli de första bebyggarna; en väldig tystnad, då och då avbruten av vrål från havsvidunder; och överallt en dyster monotoni” (77). Växter och djur beskrivs, ett mellanting av varg och räv, den numera utdöda falklandsräven (*Dusicon australis*), och fåglar som svarthalsad svan (*Cygnus melancoryphus*) och klipp hopparringvin (*Eudytes chrysocome*). I Rio de Janeiro förenas de två skeppen i juni 1767, för vidare seglats söderut. Här gjorde Commerson och Baret som sagt botaniska insamlingar. Brasilien, sade Commerson, var det rikaste av länder på växter som han någonsin besökt och försåg honom med värdefulla skatter för botaniken.

Ett av de intressantaste avsnitten är skildringen av passagen genom Magellans sund och mötet med selk’nam i Tierra del Fuego, Eldslandet. Bougainville beskriver dem som högre stå med breda skuldror, välnärda, klädda i hudar, nakna från bältet och uppåt trots klimatets stränghet. Vanan, tycktes det honom, hade gjort dem okänsliga för köld. Mötet beskrivs som tillitsfullt: ”När de kommit fram till oss, sträckte de ut sina händer mot oss och lade dem på våra. De omfamnade oss sedan, och ropade hela tiden ’shawa, shawa’, vilket vi upprepade med samma uttal. Dessa goda människor tycktes glädjas mycket vid vår ankomst.” (146) Commerson samlade växter och flera patagonier började strax också leta och bidrog på så sätt med nya arter till den botaniska vetenskapen. De använde sig av läkeörter, noterade Bougainville, och hade därmed också en viss kännedom om växterna. Magellans sund berikade således Commersons botaniska samlingar med ett antal tidigare okända växter. Vidare genom Magellans sund mötte den franska expeditionen andra grupper av indianer, kulturmöten som speglar synen på den andre, den ömsesidiga svårigheten att förstå varandra, hur de uppfattade indianernas betraktande av den europeiska kulturen. Bougainville skriver: ”De visade ingen förvåning, vare sig när de såg skeppen eller inför de olika föremål som man lät dem se; detta visar utan tvivel att man, för att kunna bli förvånad av ett konstverk måste ha någon fundamental föreställning om det. Dessa ociviliserade personer såg den på den mänskliga teknikens mästerverk i samma ljus som på naturen och dess fenomen.” (172)

Ett annat kulturmöte som är ett ypperligt exempel på den västerländska tolkningen av det främmande, format av föreställningar och förväntningar, är mötet med folken i den polynesiska världen. De kom till grönskande

atoller i Tuamotuarkipelagen, med kokospalmer, blommor, tusentals fåglar och fiskrika vatten – ”man längtade efter att få gå i land.” (197) Samtidigt beundrade Bougainville deras mod att kunna leva ”bekymmerslösa på dessa små sandremisor, som en orkan när som helst kan begrava i havet.” (200) Tahiti liknade en amfiteater med trädbeklädda berg som steg upp över havet, ett tilltalande skådespel, där vattenfall ”störtade sig ner från bergstopparna och utgjöt sitt skummande vatten i havet.” (205) Här uppstår den västerländska myten om det paradisiska Söderhavet. ”Jag trodde att jag hade förts till Edens lustgård”, skriver Bougainville, ”överallt fann vi gästfrihet, välbefinnande, oskyldig glädje och varje tecken på lycka bland dem.” (215) Tahiti framstod som ett nytt Cythère, Kythera, kärleksgudinnan Afrodites ö.

En tahitier, Autourou, följde med dem på den vidare färden. Han kom senare att besöka Paris och göra succé i salongerna. De två skeppen gjorde uppehåll i Batavia, dagens Jakarta, känd för sin osunda luft. På Mauritius lämnade Commerson, liksom även astronomen Véron, expeditionen. Den senare skulle förbereda observationer av den stundande Venuspassagen. Bougainville med besättning fortsatte sedan återfärden, rundade Kap, där de vid en expedition in i landet observerade en sjutton fot hög fyrfoting – en giraff. En teckning av den sände Bougainville till Buffon, från Afrika, ”fabeldjurens moder”.

Sammantaget ger Carlquists lättillgängliga översättning av Bougainvilles världsomsegling en inblick i Västerlandets koloniala historia, om kulturmöten och synen på den andre, om svårigheten att förstå det främmande, men också hur resan kom att förändra människors föreställningar om världen och dess levande varelser. Den öppnar nya horisonter för tanken.

IS OCH MÄNNISKOR. Polarforskningens historia, sade ishavsfararen Fridtjof Nansen, är i slutändan ”en enda stor manifestation av det okändas makt över människans sinne”. Nya krafter har ständigt stått redo att fortsätta ”angreppet för att flytta världens gränser längre ut.” I samband med en utställning på Nordiska museet i Stockholm har en bok givits ut, *Arktiska spår. Natur och kultur i rörelse* (Nordiska museet, 2020), redigerad av Lotten Gustafsson Reinius, som flyttar ut gränserna för vårt medvetande och försöker vända det ibland ensidiga betraktandet från en sydlig horisont av den arktiska världen. Det är inte de heroiska polarexpeditionerna som står i centrum, utan ett Arktis som är hem och vardag för i dag fyra miljoner människor.

Boken tar upp i ett par längre uppsatser den högarktiska geologin, om isens långa liv, om klimatförändringarna med smältande isar, om Arktis och framti-